

GÖÇ TEMİZLİĞİ (1985) ADALET AĞAOĞLU (1929 – 2020)

Künye

Kendi özyaşam öyküsünü, anı-roman adını verdiği yeni bir yazınsal türün uygulamalarıyla, kaleme dökmüş olan Adalet Ağaoğlu'nun *Göç Temizliği* adlı eserinin on bölümü ilk olarak Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilmiştir. Daha sonra yazarın bu eseri 9-18 Eylül 1985 tarihinde Remzi Kitabevi tarafından kitap haline getirilip yayımlanır. *Göç Temizliği* adlı otobiyografik nitelikler taşıyan eserinde yazar; Ankara'dan İstanbul'a taşınmak amacıyla gelmiş olduğu, çocukluğunu geçirdiği evdeki çalışma odasında yaklaşık üç dört saat kadar vakit geçirir. Bu süre içerisinde kendi geçmişine ait mektupları, kitapları, defterleri ve eşyaları gören yazar sürekli kendi düşünce dünyasında geriye giderek hem kendisiyle hem de başkalarıyla hesaplaşma içine girer. Yaşadığı dönemin siyasi, toplumsal ve edebi çevrelerine ayna tutan yazar, özellikle bir yazar olarak kadının içinde bulunduğu durumu gözler önüne serer. "Kitapların, defterlerin, mektupların ve fotoğrafların arasında yazar, çocukluk anılarından itibaren bir hesaplaşma içerisine girer. Adalet Ağaoğlu, kitabın ön sözünde "*Başlamadan Önce*" başlıklı yazısında kendini yazmanın ne denli zor bir süreç olduğuna değinmektedir" (Tunçok 2021, 147). "KENDİNİ yazmak yani otonom bir birey olarak kendini anlatmak imkânsızdır. Ancak kendini belirli ilişkiler ağı içinden, yaşadığı karşılaşmalar üzerinden anlatabilir. Bunu yaparken aslında feminist edebiyat eleştirisine de önemli bir katkı yapar. Bir yazarı içinde bulunduğu ilişkiler ağı içerisinde, bu ilişkilerin birini diğeri ile hiyerarşik bir ilişkiye sokmadan bütünüyle ve tüm çelişkileriyle anlamaya çalışmayı salık verir. Bu anlamda feminist edebi analiz yazarın ortaya koyduğu karakterlerin ötesine geçer ve yazarın kendisi ile, ailesi ile, meslektaşları ile ve sosyal ve siyasi yapı ile yaşadığı karşılaşmaları da kapsayarak genişler. Adalet Ağaoğlu'nu tanımak için onun eleştirel sesi Fatma İnyet ile çatışmalarını, ailesi ile olan ikircikli ilişkisini, Cumhuriyet'in kadınlar için olan kazanımlarından faydalanırken onunla kurduğu mesafeli eleştireliliği ve aynı dönem yazarları ile kurduğu bazen çatışmalı bazen dayanışmacı ilişkileri de hesaba katmak gerekecektir" (Sönmez 2021, 85-86). Jean Jacques Rousseau'nun *Les Confessions* (tr. İtirafnar) adlı eserinden itibaren toplumu temsil eden birer aydın olarak ortaya çıkan düşünürler/yazarlar, kendi özyaşam öykülerinden yola çıkarak yaşadıkları dönemin siyasi, toplumsal, iktisadi, yazınsal ve düşünsel birçok olaya değinir ve sorunları eleştirirler.

Konu

Ağaoğlu'nun yeni bir yazınsal tür denemesinde bulunduğu *Göç Temizliği* adlı eseri, anlatının ve olay örgüsünün dağınıklığı nedeniyle özetlenmesi neredeyse imkansızdır. Anlatı boyunca yazar-anlatıcının iç-monologları, bilinç akışları, düşünceleri, yorumları ve anlatıları aracılığıyla birçok olaya oldukça dağınık bir şekilde değinilir. Çocukluğundan yetişkinlik dönemine kadar geçirmiş olduğu evlerde karşılaşmış olduğu durumları ve yaşadığı olayları kendi dünya görüşü ve psikolojik durumuyla öznel bir biçimde yansıtmış olan yazar; bir kız çocuğu, kız öğrenci, yetişkin bir kadın, eş ve kadın düşünür/yazar olarak toplumun genelinde ve aile ortamında nasıl muamele gördüğüne değinir. Bir kız çocuğu olarak öğrencilik yıllarında yaşadığı zorluklara, ailevi sorunlara, çalışma hayatında karşılaştığı haksızlıklara, dönemin siyasi, iktisadi ve toplumsal sorunlarına, edebi çevrelerdeki abes tartışmalara ve çekişmelere, kadınlık sorunlarına ve varoluşsal bunalımlarına değinir. Kendi düşünce dünyasının süzgecinden geçirdiği siyasi, iktisadi ve toplumsal olayları öznel bir biçimde yorumlayan yazar, toplumun aydını olma sorumluluğunu üstlenerek var olan olaylara, olgulara ve normlara bütüncül, tutarlı ve nesnel eleştiriler getirmeye çalışır. 1929 - 1985 yılları arasındaki döneme ışık tutan yazar, kendi özyaşam öyküsünden yola çıkarak toplumun birey üzerindeki ve bireyin toplum üzerindeki etkilerini eytişimsel bir düşünceyle tartışmaya açar. "Göç Temizliği'nde çocukluğunun geçtiği evden komşularına, kendileriyle birlikte kalanlara, düzenli yapılan gündelik işlere bu işlerin kendinde bıraktığı izlenime kadar birçok detayla karşılaşırız. Ağaoğlu'nun okul yılları, yaşadığı dönemde kadın olmanın, okumak ve ilerlemek için daha çok mücadele gerektirdiği yıllar olduğunun altını çizmesiyle devam eder. (...) Zorluklar ve mücadelelerle geçen okul yıllarından sonra iş hayatına atılan Adalet Ağaoğlu; oyun yazan ve sahneleyen, radyo programları yapan genç bir kadın olduğunda da başta babası ve bu durumu yadırgayan diğeri insanlarla başka bir mücadele etmeye devam eder. Bu süreç içerisinde

karşılaştığı siyasi olaylar bu olayların kendi yaşamına yansımaları, içinde bulunduğu edebî çevre; bu çevre içinde karşılaştığı olumlu ve olumsuz durumlar ve bütün bunların birikiminin ruhunda bıraktığı tortular, Adalet Ağaoğlu'nu kendini yazmaya iten nedenleri oluşturmaktadır". (Tunçok 2021, 147-148).

Kişiler

Yazar-Anlatıcı Kendi özyaşam öyküsünü okura aktaran anlatıcı bizzat yazarın kendisidir. Doğum yılı olan 1929'dan başlayarak 1985 yılında kadar yaşamış olduğu olayları benöyküsel anlatıcı olarak aktarır.

Halim Ağaoğlu Yazarın karayollarında mühendis olan ve işi gereği ülkenin en ücra yerlerine giden eşidir.

Güner Sümer Adalet Ağaoğlu'nun yazarlık yapan ve özellikle tiyatroyla ilgilenen erkek kardeşidir.

Ayhan Sümer Ağaoğlu'nun iş adamı olan ve ticaretle uğraşan erkek kardeşidir.

İsmet Sümer Adalet Ağaoğlu'nun annesidir. Ev hanımıdır.

Hafız Mustafa Sümer Yazarın babasıdır ve aileden miras kalan ipek kumaş dükkanını işletmektedir. Rüştüye ve medrese eğitimi almış ve Rusça bilmektedir.

Fatma İnyet Adalet Ağaoğlu'nun nüfus kağıdındaki gerçek adıdır. Fakat anlatı boyunca Fatma İnyet yazarın iç sesi olarak okurun karşısına çıkar.

Yazarın kendi özyaşam öyküsünü anlattığı eserlerdeki kişi kadrosu oldukça geniştir. Özel hayatına dahil olmuş birçok isimle karşılaştığı gibi dönemin önemli edebiyatçıları, edebiyat eleştirmenleri, sinemacıları, radyocuları, tiyatrocuları, siyasetçileri, bürokratları ve yöneticileri de görülmektedir.

Öykü

Aile Evine Gelmesi Kırk beş yaşına gelmiş olan Adalet, ömrünün ilk yirmi yılını geçirdiği aile evine, 1983 yılının haziran sonlarında, eşyalarını toplamak ve taşınmak için gelmiştir. Odanın içindeki dolaplarda birçok kitap, not, plak ve dergi bulan Adalet, geçmiş yılları hatırlamaya başlar. Müsveddeler arasında bazı eserlerinin ilk hallerini bulan yazar, içinde bulunduğu durumu *Yazsonu* adlı romanındaki Nevin'in durumuyla özdeşleştirir. Çocukluğunu geçirmiş olduğu evdeki eşyaları toparlayan yazar kendi geçmişiyle hesaplaşmaya başlar. Yazar, kendinin yok olmasını istemediği gibi yaşadığı yerlerin de yok olmasını istememektedir. Almış olduğu notları karıştırmaya devam eden yazar 1971 yılında Mamak'tan gönderilmiş "görölmüştür" damgalı mektupları görür. Ankara'daki bir hastanede hastasıyla ilgilenen yazar baskıcı hükümeti eleştiren tıp öğrencilerinin yaptıkları eylemi hatırlar. Yeni evine daha hafiflemiş bir bilinçle taşınmak isteyen yazar, geçmişine ait her şeyi almamaya niyetlidir. Fakat *Sessizliğin İlk Sesi* adlı eserini, hatırladığı olaylar üzerine düşünmeye başlar. Hikâyede yer alan karakterin hastanede ilgilendiği hasta olduğuna değinir. Ardından notlarını karıştırmaya devam eden yazar *Üç Beş Kişi* adlı eserini bulur. Halbuki yapmış olduğu düzeltmelerle onu geçen ay yayımlatmıştır. Davet edilmesi üzerine F. Almanya'nın Kassel ve Aachen kentlerine gitmiş ve *Fikrimin İnce Gülü* adlı eserinin Almancaya çevrilmesinden aldığı ücretle ülkeyi gezmiştir. Yazmış olduğu eserler üzerine düşünürken yazar ile okur ilişkisinin nasıl geliştiğini düşünür. Yazar, gerçekliği yeniden yaratır ve okur o gerçekliği kendi zihninin süzgecinden geçirerek algılar. Aynı konu toplulukların sanatı algılayışı ve biçimlendirmesi için de geçerlidir.

İlk Edebi Eser Denemeleri "Sevim abla" ile birlikte *Bir Piyas Yazalım* adlı oyunu kaleme almış olan yazar, 1952-1953 yıllarında onun Küçük Sahne'de sahneleneceğini öğrendiğinde çok sevinmiştir. Lakin oyunun ilk sahnelenişinin ardından seyircinin oyuna göstermiş olduğu teveccühün ideolojik kaynaklı olduğu anlaşılır. Mevcut düzenin yetişmiş ve donanımlı kadınlar çıkarması insanları gururlandırmıştır. Fakat yazarı elde etmiş olduğu başarı nedeniyle birçok gazetede eleştirenler de olmuştur. Zira eleştirmenler oyunun bu derece ilgi görmesini yazarın o dönemde hasta olmasına bağlarlar. Halbuki eser Devlet Tiyatrosu Edebi Kurulu tarafından çok beğenir ve Ulvi Uraz eserin sahnelenmesine öncülük eder. Ulvi Uraz'la Adalet Ağaoğlu sahne dekoru üzerine konuşurlar. Fakat siyasi suçlamalardan dolayı bir süre sonra Ulvi Uraz'ın gözaltına alınmasından dolayı oyunun rejisi

Arnulf Schröder'e verilmiştir. Ulvi Uraz'ın gözaltına alınmasını protesto etmek isteyen Adalet eseri geri çekmeyi düşünür. Fakat eserin başka bir yazarı daha olduğu ve artık eseri geri çekmek mümkün olmadığı için Adalet bu arzusunu gerçekleştiremez. Çocukluk dönemlerini düşünen yazar; babası tarafından genellikle evde tutulduğuna, ev işleriyle ilgilenmek zorunda kaldığına, ailesinden gizli kitap okuduğuna değinir. Yazara göre erkeklerin özgürlüğü için birçok kadın kendi özgürlüklerinden fedakarlık yapmaktadır. Kadınların başarılı olmasının önünde engel olarak duran bütün erkekleri, kadınları, yazarları ve mevcut düzeni eleştirir. Yazara göre kadınlar kendi hemcinslerinin başarısını kıskanmaktadırlar ve kadınlarla erkekler arasında güvensizlik duygusu hakimdir.

Lizbon Anıları Odasındaki eşyaları topladığı sıralarda hayalle gerçeğin birbirine karıştığı düşüncelere kapılan Adalet, asıl adının Fatma İnyet olduğunu hatırlar. Ancak, üniversite ikinci sınıfta nüfus kağıdındaki gerçek adını gören Adalet Ağaoğlu erkek kardeşlerinin alay konusu olmuştur. Daha sonra Lizbon'da tanıştığı iki Filipinli kızla birlikte gördüğü evsiz adamın sokakta soğuktan nasıl can çekiştiğini hatırlar. Yanındaki sokak köpeği evsiz adamın yüzüne sıcak nefesini vererek onu ısıtmaya çalışır. Bunun aksine çevredeki insanlar adamı görmezlikten gelir ve Adalet de adama yardım etmediği için kendini suçlu hisseder. Bir tepede bulunan ve bir konta ait olan Pena'daki şatoyu ziyaret eden üç arkadaş Lord Byron'un orada kalmış olduğunu öğrenirler. Adalet şairleri sokakta yaşayan adama benzetir. 1931 yılında şatoyu ziyaret etmiş olan Adalet Yahya Kemal Beyatlı'yı görmüştür. Sokaklardaki bazı duvarların önünde çocuklar gazoz kapağı toplamaktadırlar. Duvarlarda "Faşizme Ölüm" sloganları yazılmıştır.

İlk Edebi Eser Denemeleri ve Radyoculuk Lise yıllarında tuttuğu notları *Dert Dinleme Defterlerim* başlığı altında toplamış olan Adalet, 12 Mart döneminde İlhan Berk ve Ahmet Oktay'la birlikte Orhan Peker'i ziyaret ettiklerini okur. Orhan, kızıla boyalı kartondan at başını İspanya'ya nasıl götüreceğini düşünmektedir. Adalet Orhan'a at başını nasıl taşıyacağına yönelik bir tavsiyede bulunur. Fakat at başına eşya muamelesi yapılmasına içerleyen Orhan misafirlerini evden kovar. Zira at başı onun değer verdiği sanat çalışmalarından bir tanesidir. Roman ve hikâye taslaklarını lise defterlerine yazmış olan Adalet, kendine yakın olan dört sınıf arkadaşına denemelerini okutur. İlk gençlik yıllarında ailesinden gizli olarak edebi denemeler yazmaya başlamıştır. İlk denemelerini oldukça basit bulmuş olan Adalet ilerleyen yıllarda Yeşilçam sinemasında yazdığı eserlere benzer birçok filmle karşılaşır. O dönemlerde kendisine annesi tarafından *Çalikuşu* romanı hediye edilmiş ve Adalet özgürlükçü düşünceleri olan Feride karakterinden ziyadesiyle etkilenmiştir. Kendinde ailesinden gizli edebiyat alanındaki girişimlerine devam etme gücü bulur. Üç dört yıl önce annesi tarafından kendisine örülmüş tığışi yastığı gören Adalet, ilk radyoculuk ve tiyatro yazarlığı yıllarını hatırlar. Dış Kapı'da Radyo Dairesi'nde Refik Ahmet Sevengil ve Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde İsmet Hulusi'yle tanışmıştır. Reşat Nuri Güntekin'i ilk kez Refik Ahmet Bey'in odasında görmüş olan Adalet, ona roman denemelerinden bahsetmek istemiş olsa da bu cesareti kendinde bulamamıştır. Yeniden romandaki Feride adlı karakteri hatırlar ve Adalet de onun gibi güçlü bir kadın olmak ister. Adalet Refik Ahmet Bey'i aşk derecesinde sevmektedir ve ona hayrandır. Çünkü o Adalet'in yazdıklarıyla alay etmez ve onu pürdikkat dinler. Ankara Radyosu'nda çalışmaya başladığında Sermet Çağan'la tanışır. Brecht üzerine tartışan ikili dünya tiyatrosundan bahsederken Türk tiyatrosuna nasıl yön vermeleri gerektiğini tartışırlar. Adalet; radyo oyunları yarışması açmayı, yerli tiyatro repertuarını radyoya uyarlamayı ve MEB'in belirlediği temel eserlerin de radyoya uyarlanmasını tavsiye eder. Ankara Radyosu'nda çalıştığı 1951-1957 yılları arası ona göre sevgi ve emekle örülmüş bir tığışi gibidir.

Evlenmesi ve İlk Tiyatro Yazarlığı Denemeleri 1957-1959 yılları arasında ABD'de bulunduktan sonra Halim'le evlenen Adalet, mühendis olan eşiyile Anadolu'nun en ücra yerlerinde bütün şantiyeleri gezmiştir. Genç mühendisler ıssızlığın ortasında dergi okuyarak, hesap yaparak ve iskambil oynayarak vakit geçirmektedirler. Toprak kayması sonucunda yolda çalışan iki işçi hayatını kaybetmiştir. 1960 yılından sonra Ankara'da kurdukları Meydan Sahnesi'nde özgürlükçü ve yenilikçi girişimlerde bulunmayı amaçlamıştır. Lakin bu hayali Asaf ve Güner'in teşebbüsleriyle kurulan AST sayesinde gerçekleşir. Fakat ekonomik sorunlardan dolayı sürekli haciz memurlarıyla karşılaşılırlar. Bu dönemde Adalet *İki Kişi Arasında* adlı oyununu kaleme alır. Oyunun radyoda yayımlanmasından bir süre sonra, Kayseri'de yaşayan bir kızın intihar ettiği öğrenilir. Yaşanan olaydan dolayı kendini suçlayan Adalet bir süreliğine yazmayı bırakır. Fakat zamanla kendini toparlayan Adalet yazın hayatına geri döner. Erkek kardeşleri Adalet'in yaptığı işleri küçümser ve onu babalarına şikayet ederler. Fakat artık toplumun gözü önünde olan kızının önüne geçemeyeceğini anlamış olan baba istemeden de olsa onu desteklemek zorunda kalır. Ağabeyinin bu davranışından rahatsız olan Adalet, lise yıllarında onun İstanbul'a tıp eğitimi almaya gideceğini öğrendiğinde içten içe sevinir.

Romanlarından birinde baba rolündeki karakteri öldüren Adalet, babasının bunu öğrenmesi üzerine utanır ve vicdan azabı duyar.

Küçüklüğü ve Ailesiyle Yaşadıkları İlçenin ilkokulunda okuduğu yıllarda ilk defa sahneye çıkmış olan Adalet, ölümün ve Azrail'in nasıl bir şey olduğunu o dönemlerde düşünmeye başlamıştır. Bir yolculuk sırasında kullandığı arabayla trafik kazası geçirmiş ağabeyi hayatını kaybetmiştir. Yıllar sonra *Fikrimin İnce Gülü* adlı romanı kaleme alan Adalet, eserdeki trafik kazası olayını yazmakta oldukça zorlanmıştır. Benzer ızdırap hissini Adalet, sahneye çıktığında yaşadığı utanç anında yaşamıştır. Lise onuncu sınıfta konservatuarı bitirmiş bir gençle tanışan Adalet, sahnede oynadığı "Kelebek Kız" ismiyle çağırılır. Adalet konservatuar öğrencisinden Çehov'un oyunlarını hediye olarak alır. Onun oyunları sayesinde Adalet'in tiyatro alanındaki ufku açılır. İlerleyen yıllarda tiyatro eleştirmenliği yapmış olan Adalet birçok oyuncudan tehdit almıştır. Yapmış olduğu işten pişmanlık duyan Adalet, o dönemlerde tiyatrodan pek anlamadığını kabul eder. Fakat daha sonra kendisinden opera eleştirileri de yapması istenir. İlk oyununu oynadığı günün akşamında babası Adalet'i korkunç bir şekilde karşılar. Anne ve baba odalarına kapanıp Adalet hakkında konuşurlar. Adalet'le konuşan baba kızına ilk ve son defa sarılır. Ardından baba Adalet'i oyunlara kendisi götürmeye başlar. Birinci sınıfa başladığı ilk gün, öğretmen sınıfları ayırmıştır. Fakat listede adı olmayan Adalet ağlamaya başlar ve babasının onu bilerek okula kayıt ettirmediğini düşünür. Fakat ölmüş olan amcasının oğlu Ahmet onu okula götürür, yanlış anlaşılmayı giderir ve onun üçüncü derse girmesini sağlar. Doğumunun ardından Adalet'in kulağına ebesi İlayet ismini fısıldamıştır. Aile ona ilk olarak Fatma İlayet adını vermeyi düşünmüştür. Fakat Tevhit Teyze annenin aklına Adalet ismini sokmuştur. Baba Adalet'in ismini nüfusta yanlış yazdırmıştır. Adalet, köy kahvesine gelen Neriman adlı kadının erkeklerin önünde oldukça özgüvenli bir şekilde dans ettiğini gördüğünde ona çok imrenmiş ve onun adını almak istemiştir. Zira kendisi insanlarla neredeyse hiç konuşamayacak kadar utangaçtır. Hastalanan annesini hastanedeki odasında ziyaret eden Adalet onun Necati Cumalı'nın *Makedonya 1900* adlı kitabını okuduğunu görür. Ardından Makedonya göçmeni olan tabip/eczacı dedesinin hikâyelerini dinler. İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun Kadıköy Bölümü'nde *Evcilik Oyunu* adlı eseri sahnelendiğinde annesini de oyunu izlemeye götürmüş olan Adalet'in yanında eşi Halim de vardır. Eserde, bir neslin bekası için kadın ile erkek mahsur kaldıkları hücrede boğularak ölürler. Adalet'in dostları ona, annesini oyunu izlemesi için getirmiş olmasından dolayı yargılayıcı gözlerle bakar ve üstü kapalı bir biçimde onu eleştirirler. Kendini savunmaya çalıştığını gören annesine geleneklerin aileleri bu hale getirdiğini söyler. Toplumun yazılı olmayan kuralları aileleri ve nesilleri yönetmektedir.

Tiyatro Üzerine Düşünceler Yeni tür oyunlar yazmayı amaçlayan Adalet, Musahipzâde Celal'i keşfeder. Kendisi gibi tiyatroyla ilgilenen erkek kardeşi Güner'i girişimleriyle kışkandırır. Adalet, eski Türk ve modern Batı tiyatrosundan yeni bir sentez çıkarmayı arzular ve bu doğrultuda çalışır. Küçüklüğünde en çok bir yazı makinesine sahip olmak istemiş olan Adalet, bu arzusunu ebeveynlerinin duyabileceği şekilde dile getirmiştir. Fakat babası kendi kumaş dükkanında bile oldukça tutumludur. En sonunda baba Adalet'i bir dükkana götürür ve ona istediği yazı makinesini satın alır. Paris'te eğitim alan Güner'i yıllar sonra ziyaret etmiş olan Adalet, onun *Baba ve Oğul* adlı piyesini gözyaşları içinde dinlemiştir.

Eğitim ve Tiyatro Ardından odada tırtıklı kuruşlarını bulan Adalet, erkek kardeşiyle para biriktirdiği zamanları hatırlar. İlkokul dördüncü sınıfa giden Ayhan'la tırtıklı paralar biriktirmeyi adet haline getirmişlerdir. Babası Adalet'i ilkokula bile zorla göndermiştir. İlkokul bitince ondan annesine yardımcı olmasını istese de Adalet eğitime devam etmek istemiştir. Bunun üzerine aile Gazi Lisesi'nin arkasındaki iki odalı bir daireye taşınır. Adalet, babasının o dönemdeki tavırlarından esinlenerek *Ölmeye Yatmak* romanındaki Salim Efendi karakterini oluşturur. Fakat Adalet kendi yazdıklarını eleştirdiği gibi başkaları tarafından da eleştirilir. Zira kimileri onun siyasi ve sınıfsal konulara eğilmesini isterken kimileri de erkekleri ve kadınları anlatmasını ister. Küçüklüğünde biriktirdikleri tırtıklı paralarla evinin yakınlarındaki küçük büfeden bisküvi satın almışlardır. Fakat baba onun kitaplarını bile satın alırken oldukça tutumlu davranmıştır. Adalet, büyük erkek kardeşinden kalan kitapları kullanmak zorunda kalmıştır. O dönemlerde kalp hastası olan anne Tıp Fakültesi Hastanesi'nde yatmaktadır. Güner, ilk oyununun sahnelenmesini izleyemez. Fakat kendi eğitim harcını oyundan aldığı telif ücretiyle öder. Ardından anne ve baba Güner'in yanına, Paris'e, gider. Babanın, tiyatro sayesinde çocuklarının geçimlerini sağlayabildiklerini görmesi üzerine, fikirleri değişmeye başlar. Güner, Jean Vilar'ın asistanı olmayı umar.

Tiyatro ve Radyoculuk Tecrübeleri Baba, Güner'in Hukuk Fakültesi'ne gitmesini ve kaymakam olmasını istemiş olsa da o, sanat ve edebiyat alanına atılmış ve dergilere yazılar göndermeye

başlamıştır. Askerlik görevini tamamladıktan sonra Meydan Sahnesi kurulur. Oldukça özgürlükçü ve yenilikçi girişimlerde bulunulur. Meydan Sahnesi'nde yer alan Sermet Brecht'in, diğerleriyle Gorki'yle Çehov'un güdümündedir. Salon aramalarının başladığı dönemde 27 Mayıs patlak verir. Ankara Radyosu'nda Çaykovski, Yves Montand'ın eserlerini çalan ve Sartre Küba'yı Anlatıyor'u yayınlayan Adalet ile Çetin Altan gerçekten özgürlük atmosferinin oluşacağına inanırlar. Fakat kısa bir süre sonra Adalet Komünistlikle suçlanır. İşten ayrılan Adalet almış olduğu son maaşla Meydan Sahnesi'ni finanse etmeye çalışır. Devlet Tiyatrosu ve onun müdürü olan Cüneyt Gökçer kıyasıya eleştirilir. Adalet'in yapmış olduğu çeviri eserlere sansür uygulanır.

Columbus Gezisi Sırasında Tanıştıkları Ermeni Çiftle Yaşananlar Ohio'da bulunduğu dönemlerde üniversite çevresinden olan iki Ermeni'yle tanışmış olan Adalet, orada bulunduğu zamanın çoğunu onlarla birlikte geçirmiştir. Güney Amerikalıların rahat ve zengin yaşam biçimlerine karşın onlar oldukça tutumludurlar. Ermenilerin gelenek ve görenekleriyle Türklerinkiler birbirine çok benzemektedir. Zaman zaman Aruz Adalet'e Ermeni Soykırımı'ndan bahseder ve onun atalarını katil olmakla suçlar. Fakat milliyetçi dürtüler ve düşüncelerle hiç ilgilenmeyen Adalet Aruz'a mantıklı karşılıklar verir. Kıbrıs Barış Harekati'nin televizyonda haber olması üzerine Aruz Adalet'e Kıbrıs'ta Türklerin ne gibi hakları olduğunu sorar. Adalet Aruz'a yanıt vermekte zorlanır. Zira Kıbrıslı Türklerin İngiliz himayesinde yaşamak istediklerini bilmektedir. Fakat Adalet Rumlar tarafından yapılan katliamları ve tecavüzleri duymamıştır. Adalet Aruz'a, tarihin her millet tarafından kendi çıkarları doğrultusunda çarpıtıldığını dolayısıyla kimin haklı olduğunu bilmediğini söyler. Bildiği tek şey, bir Ermeni olarak Aruz'un bu zamana kadar hiçbir Türk'ü Türk olduğu için öldürmediğidir. Adalet de daha önce hiçbir Ermeni'yi Ermeni olduğu için öldürmemiştir. Ortaya çıkan düşmanlık duygusuna rağmen çiftler, bursla geldikleri Amerika gezisi boyunca birlikte vakit geçirmek zorunda kalırlar. Maddi sıkıntılar yaşayan Adalet, bir kitapçıda gördüğü Eric Bentley'in *In Search of Theatre* adlı eserini çalar. Irak'ta 1958 Darbesi'nin gerçekleşmesi üzerine Hıraç, Bağdat'ta bıraktığı annesi ile babası için endişelenmeye başlar. Kendisine durumu soran Ağaoğlu çiftine karşılık vermez. Zira annesiyle babasının Bağdat'a sürülmesinden dolayı Türkleri suçlamaktadır. Ona göre Türkler soykırım yapmamış olsalardı atalarının Adapazarı'ndan Bağdat'a gitmek zorunda kalmamış olacaklarını söyler. Hıraç'ın milliyetçi tavrı Adalet'i oldukça şaşırtır. Zira onun iyi eğitim almış ve kendini geliştirmiş bir araştırmacı olduğunu bilmektedir. Fakat kendi ülkesindeki kafatasçı profesörleri düşününce ona kızamaz. Adalet Columbus'ta kaldığı süre içerisinde *Babaları Adına* adlı oyununu kaleme alır. Bir gencin yaşlı bir pansiyoncu tarafından nasıl kötü alışkanlıklar edindiği anlatılır. Adalet Ohio'ya gitmeden önce Devlet Tiyatroları Genel Müdürü olan Muhsin Ertuğrul'la tanışmıştır. Muhsin Ertuğrul Adalet'e yeni oyunlarının olup olmadığını sormuştur. Adalet'ten Ionesco'nun *Amédée* adlı eserini Türkçeye çevirmesini istemiştir. Bir süre sonra Muhsin Ertuğrul'un yerine Cüneyt Gökçer atanır. Devrimci gençler Menderes hükümetinin aleyhinde eylemler yaparlarken Adalet Akis'te Cüneyt Gökçer aleyhine yazılar kaleme alır.

Ankara Radyosu ve TİP'in Meclise Girmesi Ankara Radyosu'nda çalıştığı dönemlerde Adalet, fonda Musorgskiy'nin "Bir Resim Sergisinde Tablolar"ı çalan *Hayat Güzeldir* programını seslendirmiştir. Programda günlük hayattan insanlık manzaraları anlatılır. Zaman içinde Adalet bu programında yayımlamaya çekindiği şiirleri, hikâyeleri ve oyunları okumaya başlar. Bu sayede geniş halk kitlelerine ulaşmayı amaçlamıştır. Aynı zamanda eylemci gençlerin sorunlarına da programda yer verir. *Kel Şarkıcı* adlı oyunu yüzünden sıkıdenetim altına alınır ve emniyet güçleri tarafından sorguya çekilir. Oyunda geçen bir atın renginin kızıl olması yazarı ve oyunu seslendiren kişiyi çok zor bir duruma düşürür. Seçim döneminde TRT'den gelişmeleri takip eden Adalet TİP'in (Türkiye İşçi Partisi) meclise girecek olmasından heyecan duyar. Fakat onun haricinde kurumda TİP'in durumuyla hiç kimse ilgilenmemiştir. Hatta müdürü onun bu eğilimini sakıncalı bulur. Adalet Niyazi Ağırnaslı aracılığıyla Sabahattin Ali, Dostoyevski, Kafka ve Gogol'la tanışır. Kafka'nın *Dava* romanındaki başkarakterle kendini özdeşleştirir.

27 Mayıs Darbesi'nin Ardından Yaşananlar TRT'nin kurulmasının ardından program uzmanları çeşitli nedenlerle kızığa çekilir. Odadaki kitaplarını incelerken Karl Rossman'ın ve Bertolt Brecht'in eserleriyle karşılaşır. 27 Mayıs Darbesi radyoda anons edilir. Kurumda çalışan birçok kişi askeri araçlarla sorguya götürülür. Bu sırada Adalet Sevgi Soysal'ın kanser olduğunu ve onun *Fikrimin İnce Güllü*'nü okuyup ne kadar beğenmiş olduğunu hatırlar. Darbenin ardından Menderesçi olduğu saptanan kişiler haricinde herkes görevine geri döner. Bir tek Adalet göreve çağrılmamıştır. Kuruma müdür olarak atanan albayın kendisiyle görüşmek istediğini öğrenmesi üzerine memurluk gururunu korumak adına kuruma gider. Bir süre bekletilen Adalet Albay Nusret Altuğ ile görüşür. Menderes'in devlet bakanı olan Samet Ağaoğlu'yla aynı soyadı taşıyan Adalet'e Samet'le akraba olup olmadığı

sorular. Adalet'le Samet Ağaoğlu arasında akrabalık yoktur. Fakat Adalet Albay Nusret'e Samet'in kendisinin amcası olduğunu söyler. Adalet'in iç sesi olan Fatma İnyet bunu dediği için onunla ne kadar gurur duyduğunu dile getirir. Fakat Albay Nusret Adalet'in Samet Ağaoğlu'yla akraba olmadığını çoktan öğrenmiştir ve Adalet'e görevi iade edilir. Bu dönemde radyoda hamasi piyesler yayınlanır. Refik Ahmet Sevengil'in uyarlamasıyla *Vatan Yahut Silistre* gün boyunca radyodan yayınlanır. Devrilen hükümet eleştirilir ve radyoda sıkı bir tutum hakimdir. Çalışma süreleri artar. Adalet, Devlet Tiyatrosu müdürüne karşı yeni bir tiyatro açmak niyetiyle işinden ayrılır.

Meydan Sahnesi'nin Açılması Büyük zorluklarla kurulan Meydan Sahnesi'ni hem finanse eder hem de bütün ayak işlerini yapmaya başlar. Günde on altı saat tiyatrodaki çalışan Adalet aynı zamanda tiyatrodaki oynanacak yabancı oyunların çevirisini yapmakla ilgilenir. Lakin oynanan oyunlardan elde edilen gelir masrafları bile zor karşılamaktadır. Saroyan'ın *İndekiler*'ini, Robert Thomas'ın *Dolap* adlı eserini Türkçeye çevirir. Çevirileri Adalet Ağaoğlu yaptığı için çevirmen masraflarından kurtulurlar. Brecht'in *Kafkas Tebeşir Dairesi*'ni çevirmek isteyen Adalet, işçilerin haklarını ihmal ettiğini anlar ve bu çalışmayı ileri bir tarihe erteler. Haldun Dormen'in desteği ve onun oyuncularından Başar Sabuncu'nun katılımı tiyatro için can suyu olur. Dönemin sanat olaylarını da yakından takip eden Adalet, gelişmeleri gazetelerden ve dergilerden okumakla yetinir. Zor günlerindeki en büyük destekçisi her zamanki gibi eşi Halim olur. Tiyatronun devam ettiği yıllar içinde Adalet birçok eser kaleme alır. Bunlardan biri *Yüksek Gerilim*'dir.

Candide ile Bizim Köy Arasındaki Benzerlik Kitaplarının arasında Voltaire'in *Candide*'ini ve Mahmut Makal'ın *Bizim Köy*'ünü bulan Adalet, insanın iyimserliğini ve cenneti arayışını düşünür. Voltaire *Candide*'in sonunu karamsarlıkla bitirirken Makal eserinin başından sonuna kadar insanlığa karamsar bir gözle bakar. Voltaire, insanlığın hayalini kurduğu cennetimsi dünyayı taşlama yoluyla hicvederken Makal *Bizim Köy* adlı eserinde insanlığın kötücül tabiatını gerçekçi uygulamalarla resmetmiştir. Hikâye yazarlığına heveslendiği yıllarda fakülte hocalarının Fransız şairlerinin dizelerini ne kadar özenli ve detaylı anlatmaya çalıştıklarını hatırlar. Dizelere derin anlamlar yüklenmesi ve onların üzerine derin incelemeler yapılması Adalet'i şüirden uzaklaştırmıştır. O yıllarda Sait Faik'le tanışan Adalet onunkiler gibi hikâyeler yazabileceğini düşünmüştür. Adalet'e göre Sait Faik basit ve yalın anlatımıyla hiçbir siyasi ideolojiye saplanmadan insanı anlatabilen ender yazarlarımızdandır. Adalet'in gençlik dönemindeki yaşlıları Sait Faik gibi yazmaya yönelirken kendisi yeni arayışlar içine girer.

Adalet'in Yazarlığına Yönelik Eleştiriler Yedi yıl önce annesini yitiren Adalet kente döndükten sonra ameliyat olmuştur. Ameliyatın ardından altı ay sonra Kassel'e gitmiş olan Adalet daha sonra eşyalarını toplamak için gençliğinin geçtiği eve dönmüştür. Hiç kimseyle görüşmek istemeyen Adalet *Hadi Gidelim* adlı eserini görür. Eserdeki hikâyelerden birini annesine adamıştır. Telefonun çalması üzerine eski günleri hatırlamaya başlayan yazar, Yeni Dergi'de edebiyat eleştirmenliği yapan Fethi Naci'nin *Ölmeye Yatmak* adlı eserindeki Aysel karakterini menopoz döneminde olan bir kadına benzettiğini hatırlar. Adalet'e göre Fethi Naci'nin yapmış olduğu eser değerlendirmesi tamamen yanlıştır. Onun eseri iyi anlayamadığını ya da polemik yapmaya çalıştığını düşünür. Zira dönemin en önemli edebiyat eleştirmenleri Adalet'in bu eserini yazınsal eleştiri ölçütleriyle değerlendirmiş ve önemli tespitlerde bulunmuşlardır. Daha sonra Demir Özlü'nün Milliyet Sanat Dergisi'nde yaptığı yorumları sorumsuzluk olarak değerlendirir. Güner, vefat etmeden önce eşi Suna aracılığıyla bütün eserlerini Demir Özlü'ye göndermiştir. Halbuki kendisi ölmeden önce Adalet'ten bitmemiş olan romanına bir son yazmasını istemiştir. Güner Sümer'in eserlerini Demir Özlü'nün yayımlatacağını öğrenen Adalet şaşkınlık içindedir. Birbirlerini sorumsuzca ve kıyasıya eleştiren yazarları anlamakta güçlük çeken Adalet, kendisine haksız eleştiriler yönelmiş olan yazarların ilgi görmek, maddi kazanç elde etmek ve gündemde kalmak istediklerini düşünür.

Evlilik Üzerine Düşünceler Odasındaki masa örtüsünde kırmızı şarap lekeleri gören Adalet; Sezer, Tezer, Güner ve Demir'le yemek yedikleri günü düşünür. 1964 yıllarındaki bir gecede grup Louis-Ferdinand Céline'in eserlerini tartışır. Céline'in eserlerini anlamakta güçlük çekmiş olan Adalet Demir'in sözleri ve alaycı bakışları karşısında öfkelenir. TRT'de yayıncılığa başlayan Adalet AST'ın kurulmasının ardından erkek kardeşlerinin nikaha karşı olduklarını hatırlar. Tezer de Adalet'e defalarca asla evlenmeyeceğini, evliliğin burjuva geleneği olduğunu söylemiştir. Fakat bir süre sonra Güner'le Tezer nikahlanma kararı alırlar. Adalet onları eleştirmek istese de evlenmek için geçerli bir sebeplerinin olduğunu düşünür. Adalet Tezer'e nikahta giymesi için Columbus gezisinden aldığı bir şapkaı ödünç verir.

Tokyo Gezisi ve Ardından Oğuz Atay'la Tanışma On yıl önce Asya Yayın Birliği'nin toplantılarına katılmak amacıyla TRT görevlisi olarak Tokyo'ya ilk defa giden Adalet, konakladığı otel odasındaki masanın üzerinde yeşil çay ve yatağın üzerinde bir kimono görmüştür. Kimonoyu giyen Adalet uzun süredir unutmış olduğu kadınlığını yeniden keşfetmiş olmanın sevinçli şaşkınlığını yaşar. Ardından Milliyet Sanat Dergisi'ne yazdığı bir yazıda iyi bir okur olmanın iyi bir yazar olmak kadar önemli olduğuna değinen Adalet, maruz kaldığı eleştirileri düşünür. Uzun zamandır bacaklarının çekildiğini ve şiddetle ağrıdığını hisseden Adalet neredeyse yatalak olur. Basın-Yayın Yüksekokulu'nda ders veren yazar, 12 Mart döneminde bacak ağrıları çekerken *Ölmeye Yatmak*'ı kaleme almıştır. Bir gün Adalet ders çıkışında Güner'in intihar ettiğini duyar. Kitabını yayımlayacak bir yayınevi bulmakta zorlanan Adalet Oğuz Atay'la karşılaşır. Adalet *Tutunamayanlar*'ın yazarına hayrandır. Kitabını Oğuz Atay'ın elinde gören Adalet onun kendisine Hayati Asilyazıcı tarafından verildiğini öğrenir. Fakat Adalet ona eserini kimseye, özellikle bir yazara, okutmamasını tembih etmiştir. Oğuz Atay'ın eser hakkında hiçbir şey söylemeden yanından ayrılmasına Adalet oldukça üzülmüştür.

Eserlerinin Yayımlanma Hikâyesi 1965'li yıllarda zaman zaman Halim'le Alanya'daki eve giden Adalet, Leyla Erbil'i de bazen eve davet eder. Leyla Erbil Adalet'e Bekir Yıldız'ın kitaplarını getirir. Oğuz Atay'la yaşadığı tecrübeyi Leyla'ya anlatan Adalet birçok yazar tarafından nasıl eleştirildiğine değinir. Anlatmak istedikleri konusunda tiyatro uygulamalarının yetersiz kalması üzerine Adalet roman yazmaya niyetlenmiştir. Başlangıçta eşi Halim onun bu girişimine karşı çıkmış olsa da zaman içinde durumu kabullenir. 1972 yılında Ankara'da *Yüksek Gerilim* adlı eserini yazmayı bitiren Adalet Güngör Dilmen'e, eserini olduğu gibi yayımlayacak ve siyasi tartışmaların bir ürünü haline getirmeyecek bir yayınevinde yayımlatmak istediğini söyler. Remzi Kitabevi'nin sahibi olan Erol ile Nejat beyler, yazarın *Ölmeye Yatmak* adlı romanını yayımlamak isterler. Remzi Kitabevi yöneticilerinin çalışanlarıyla ilgilendiklerini ve onlara değer verdiklerini gören Adalet bütün eserlerini orada yayımlamak ister. Rahatsızlığıyla mücadele eden Adalet'i Tomris Uyar İstanbul'da iki kere sırtüstü uzanırken görmüş ve onun herkesin konuşacağı bir gösteri tasarladığını düşünmüştür. Otuz üç gece boyunca uyuyamamış olan Adalet ameliyatın ardından *Bir Düşün Geces*'nin taslağını hazırlar. Onu ziyaret eden bazı dostları Fethi Naci'nin yapmış olduğu eleştirileri ne kadar anlamsız bulduklarını dile getirirler. Yazar arkadaşlarından biri olan Nezihe Meriç'i uzun zamandır görmemiş olan Adalet, onun baskı altında ve yalnız olduğunu bilmektedir. *Bozbulanık*'ı okumuş olan Adalet, iç çekişmelerle dolu olan kurgudan oldukça etkilenmiştir. Adalet Nezihe Meriç'i kendine benzetir. Bir gün Ülkerlerdeki bir davete katılan Adalet, Salim Şengil'in yazar çevrelerinde yaşanan utanılası olayları nasıl anlattığını hatırlar.

Halim'in Hastalanması ve Çatıdaki Çatlak'ın Sansürlenmesi Halim'in hastalandığı ve uzun süre yataktan çıkamadığı 1963 yılında işsiz olan Adalet, eşinin rahatsız olmaması için *Tombala* isimli piyesi el yazısıyla kaleme alır. Halim de, politik nedenlerden dolayı karayollarındaki işinden çıkarılmıştır. Adalet Halim'in zamanla kendisinin hiçbir işe yaramayacağını düşündüğü için özgüvenini kaybettiğini düşünür. Adalet eserini yılbaşı hediyesi olarak rulo şeklinde eşine hediye eder. Yazarın bu eseri bazı tiyatrolar tarafından kabul edilse de daha sonra çeşitli bahaneler ileri sürülerek sahnelenmez. Küçük Tiyatro'da *Çatıdaki Çatlak* sergilenir. Metin And Ulus'taki köşesinde oyunla ilgili bir yazı yazar. Fakat dönemin Kültür Müsteşarı Adnan Ötügen oyuna sansür uygulanmasını emreder. 1966 yılında TİP TBMM'ye girmiş ve işçilerin sorunları konuşulmaya başlamıştır. Fakat Adnan Ötügen özellikle eserdeki "insanlar tepelerden aşağı inecekler" cümlesini sakıncalı bulmuştur. O dönemlerde Niğde Cezaevi'nde olan Yavuz Ünal Adalet'e destek mektupları yazar. Yürüyüş'te yazı yazmaya başlayan Adalet Behice Boran'la tanışır.

Adalet Ağaoğlu ile Oktay Akbal Arasındaki Tartışma Evdeki kara kaplı cildi incelemeye başlayan Adalet, eşi Halim'in Cumhuriyet gazetesi eklerinden yapmış olduğu derlemeyle karşılaşır. Cumhuriyet gazetesinin haberciliğine ve savunduğu değerlere hayranlık duymuş olan Adalet, her zaman bu gazeteyi okumuş ve kendisinden istenildiğinde yazı yazmıştır. Ali Ulvi'nin karikatürlerine ve İlhan Selçuk'un düzeni eleştiren yazılarına hayrandır. Fakat Adalet ilerleyen dönemlerde Cumhuriyet gazetesinin değişmeyen ilkelerini eleştirmeye başlar ve onların Batı burjuva demokrasisi özentisi olduklarını düşünür. 12 Eylül'ün ardından Barış Derneği Davası gazetede sürekli haber yapılır ve son durumla ilgili yazılar yazılır. 27 Mart 1983 tarihinden itibaren Oktay Akbal "Evet-Hayır" başlıklı köşesinde "bir bayan yazar" olarak adlandırdığı kişiye çeşitli ithamlarda bulunur. Adalet Ağaoğlu Oktay Akbal'ın "Yazar ile Yapıtı" başlıklı yazısındaki ithamlara karşılık olarak gazeteye bir cevap yazısı gönderir. Fakat sözde dürüst gazetecilik yaptığını düşündüğü yayın kuruluşu onun yazısını yayımlamaz. Annesini bir yıl önce kaybetmiş olan Adalet, onun vasiyeti üzerine Yalova'daki eve otobüsle gitmektedir. 1979 yılında Remzi Kitabevi tarafından altı yıllık bir emeğin ürünü olan *Bir Düşün*

Gecesi yayımlanır. 12 Eylül'den önce aydınlar ve halk tarafından fazlasıyla beğenilmiş ve halkın hem zihnine hem de diline dolanmış olan eser darbenin ardından kızağa çekilir. Köşe yazarlığı yapan düşünürler ve gazeteciler eseri ve yazarını yerden yere vururlar. Annesinin, bir yıldan fazla bir süredir kapalı kalmış, evine giden Adalet oldukça tedirgindir. Yazarın Milliyet Sanat'ta çıkan "Aydınlanma Anları" başlıklı yazısı Oktay Akbal tarafından gazetede yayınlanan bir yazıda eleştirilir. Oktay Akbal Adalet Ağaoğlu'nu onursuzlukla itham etmektedir. Başkalarının haklarını savunduğu gibi kendini de savunmak zorunda olduğunu düşünen Adalet Cumhuriyet gazetesine cevap yazısı gönderir ve onun yayınlanmasını ister. Fakat gazetede yazı yayınlanmaz. Bazıları *Bir Düşün Gecesi*'ni Huxley'in *Ses Sese Karşısı*'na benzetir. Adalet Ağaoğlu'na Füsün Akatlı sahip çıkar.

Tartışmanın Nedeni ve İçyüzü

En sonunda Adalet Ağaoğlu annesinin Yalova'daki evine varır. 12 Mart döneminde TİP ve Barış Derneği yöneticileri dünyada barış istedikleri için hapse atılırlar. Niyazi'nin kızlarından ve damatlarından biri de hapse atılır. Halbuki o dönemde, özellikle kapitalist ülkelerde, halklar barış için sokaklara dökülmüşlerdir. Yalova'dan Ankara'ya dönen Adalet Ağaoğlu Cumhuriyet Gazetesi Genel Yayın Müdürü Hasan Cemal'e telefon eder ve Akbal'in yazısına karşılık bir cevap yazısı gönderdiğini söyler. Her ne kadar yazının yayınlanacağı sözünü alsada da söz konusu edilen yazı asla yayınlanmaz. Oktay Akbal yazılarında Melih Cevdet Anday'a da sataşmıştır. Fakat Melih Cevdet Anday Oktay Akbal'a hiç yanıt verme gereği duymamıştır. Bir kış gecesi eşiyile birlikte kucağında çocuğunu taşıyan evsiz bir kadını evlerine götürdüklerinde *Mikado'nun Çöpleri* adlı oyunun temeli atılır. Melih Cevdet Anday Cumhuriyet gazetesinde "Akan Zaman Duran Zaman" başlığını taşıyan köşede; sanat, siyaset, felsefe ve ekonomi gibi alanlarda yazılar yazmaktadır. Adalet Ağaoğlu onun yazılarını mutlulukla okur. Daha sonra Adalet Ağaoğlu Oktay Akbal'ın yazılarında bahsettiği kişinin başkaları tarafından da anlaşıldığını öğrenir. Dostlarından biri Adalet Ağaoğlu'na Oktay Akbal'a kitaplarından birini övücü cümlelerle doldurup imzalayarak ona gönderip göndermeyeceğini sorar. Böylece Oktay Akbal Adalet Ağaoğlu'nu neden hedef aldığı anlaşılır. Başkaları tarafından övülmekten hoşlanan Oktay Akbal Adalet Ağaoğlu'ndan umduğunu bulamayınca onunla uğraşmaya başlamıştır. Adalet Ağaoğlu, özel bir durum olmadığı sürece kimseye kitap imzalayıp gönderme alışkanlığının olmadığını söyler. Zaten Oktay Akbal'la o derecede samimiyetleri de yoktur.

Behçet Necatigil ve Selim İleri'yle Tanışma

Duygularını dile getirmek ve iç konuşmalarına daha iyi tercüman olmasını istediği zamanlar Adalet Ağaoğlu Behçet Necatigil'in şiiirlerine sığınır. Şairin eşi Huriye Hanım Adalet Ağaoğlu'na eşinin *Bütün Eserleri* ciltlerini hediye etmiştir. Behçet Necatigil ve Adalet Ağaoğlu'na göre insanlığın yaşadığı bütün sıkıntıların kaynağı kimseye "seni seviyorum" diyememiş ya da diyemeyecek olan kişilerdir. Adalet Ağaoğlu Behçet Necatigil'le ilk kez *Yüksek Gerilim* adlı eserine verilen Sait Faik Hikâye Armağanı töreni sırasında tanışmıştır. Yazarın en büyük pişmanlığı; Pera Palas'ta düzenlenmiş olan törende onu ne kadar sevdiğini söyleyememiş olmasıdır. Ardından Adalet odasındaki Selim İleri'nin göndermiş olduğu tavus kuşu tüylerini fark eder. Meslektaşlarından çok az kişiyi tanıyan Adalet içe kapanıklığına ve ilk adımı atamama huyuna isyan eder. Kendi girişimiyle tanıştığı Murat Belge'yi burjuvalık üzerine yazdığı bir yazıdan dolayı tebrik etmiştir. Selim İleri'ye yazdığı ilk mektubunda ondan *Kendini Yazan Şarkı* adlı piyesinin bir kopyasını istemiştir. Zira kendisi oyundan iyi bir film senaryosu çıkarılabileceğini düşünmüştür. Daha sonra ikili yazdıkları mektuplarda edebiyatın sorunları üzerine tartışmaya başlarlar. Bu dönemde Güner tekerlekli sandalye üzerinde ışın tedavisi görmektedir. Kendisine ve yazarlığına yönelik yapılan eleştirilerde Selim İleri Adalet'i savunur. İkili arasındaki mektuplaşmalar yıllar geçtikçe azalır ve aralarındaki samimi dil ortadan kaybolur. 80'li yılların başında mektuplaşmalar tamamen kesilir. Kendisine yapılan haksızlıklarda Selim İleri'nin suskun kalmasına içerler fakat ona küsmez.

Adalet Ağaoğlu'nun Yazarlığına Yönelikler Eleştiriler ve Kendisinin Bu Eleştirilere Yanıt Vermesi

TYS yöneticilerine dava açmak isteyen Adalet, mevcut düzenin içinde adaletin tecelli etmeyeceğine kanaat getirir. Zira mevcut hükümet, yazarları ve düşünürleri hedef almıştır. Eşiyile birlikte memurların kurduğu yapı kooperatifinde yaşamış olan Adalet dünya görüşü nedeniyle asla mülk edinmemiştir. Fakat dönemin birçok sözde aydını düşüncelerine ve inançlarına ihanet ederek zenginleşir ve mülkler edinir. Adalet Ağaoğlu, Fikret Otyam ve Pınar Kür gibi romancıların alaycı eleştirilerine maruz kalır. Pınar Kür, *Bir Düşün Gecesi* adlı romanın dilini ve kurgusunu eleştirir. Ağaoğlu'nu Türkçeyi yeterince bilmemekle suçlar. Fakat Ağaoğlu edebi dilin bilimsel dille aynı olmadığını ve yazarın dili kullanırken özgür olması gerektiğini savunur. Hiçbir dergide hikâye yayımlatmamış olan Ağaoğlu'nun hemen roman yayımlamış olması Fethi Naci'yi rahatsız etmiştir. Fakat Adalet Ağaoğlu onun ve onun gibi yazarların asıl sorununun mülkiyet duygusu ve kadınlara olan güvensizlik olduğunu düşünür.

Tolstoy'un Fotoğrafi

Çekmeceleri karıştırmaya devam eden Adalet, isten simsiyah olmuş elleriyle mektupları bulur. Fatma İnyet Adalet Ağaoğlu'na yaşlandığını, zira ancak yaşlıların geçmiş bu kadar irdelediklerini söyler. Onca çabaya rağmen Adalet Ağaoğlu istediği derecede göç temizliği yapamadığını düşünür. Evi terk etmekte çok zorlanır. Tolstoy'un fotoğraflarından biriyle karşılaşan Adalet onu Ziraat Fakültesinde öğretim görevlisi olan bir komşusundan almıştır. 12 Mart darbesinin ardından dostu Moskova'dan almış olduğu fotoğrafı Adalet'e vermiştir. Zira Adalet Ağaoğlu'nun evinde başını derde sokacak birçok şey olduğunu bilmektedir. Oldukça mütevazı bir hayat sürmüş olan Tolstoy'un bu dönemleri görmesi durumunda neler düşüneceğini düşünür. Ağaoğlu ülkesindeki yazarların birçok işle ve baskıyla uğraşmak zorunda olduğunu itiraf eder.

Yaşadığı Dönemin ve Geleceğin Yazarlarıyla Okurlarına Verilen Mesaj

Çekmeceyi karıştırırken Sedat Simavi Ödülü'yle karşılaşan Adalet, hayatı boyunca aldığı ödülleri sergilememiş ve bunu yapan kişileri de anlayamamıştır. Adalet Ağaoğlu'na göre ödüller, ona ismi verilmiş olan kişileri yaşatmak içindir. Sedat Simavi, Orhan Kemal ve Fikret Madaralı'yı onurlandırmak için yapılan ödül törenlerinde onların isimleri, eserleri ve düşünceleri anılır. En son Madaralı Roman Ödülü'nü almış olan Adalet Ağaoğlu, jüri üyelerinden biri olan Behçet Necatigil'in hasta yatağında olduğunu hatırlar. Oğuz Atay ve diğer birçok yazar aynı hastalıktan hayatlarını kaybetmişlerdir. Bunun yanında Adalet'e yüklenen ve ona sataşan yazarlar bu alışkanlıklarına devam etmektedirler. Evden ayrılmakta ve eşyalarını toplamakta oldukça zorlanan Adalet Ağaoğlu Nazım Hikmet'in bir şiirindeki "kendi kendimizle yarışmaktayız gülüm" dizelerini hatırlar. Geleceğin yazarlarının aynı şiiri hep bir ağızdan söyleyerek sokaklarda yürüyeceklerini umut eder. Bütün olumsuzluklara rağmen Adalet Ağaoğlu yazar dostlarını sevmektedir. Onlarla birlikte Nazım Hikmet'in şiirini söyleyerek yürüyecekleri günü beklemektedir. Çetin Altan'ın oğlu olan Ahmet Altan *Dört Mevsim Sonbahar* adlı eserini bitirmiş ve Adalet Ağaoğlu eseri gözyaşları içinde gülümseyerek okumuştur. Son olarak Lermontov'a göndermede bulunan yazar "okura tatlı masallardan ziyade acı gerçeklerin" anlatılması gerektiğini dile getirir.

Temalar

Ataerkillik Eserin başında küçüklük dönemlerinde neler yaşadığı, yaşadıkları üzerine edindiği izlenimler, hisler, düşünceler ve yaptığı gözlemler üzerinde duran yazar, doğup büyümüş olduğu Nallıhan'ın dogmatik ve gerici normlarına karşı düşüncelerini dile getirir. "Zorluklar ve mücadelelerle geçen okul yıllarından sonra iş hayatına atılan Adalet Ağaoğlu; oyun yazar ve sahneye, radyo programları yapan genç bir kadın olduğunda da başta babası ve bu durumu yadırgayan diğer insanlarla başka bir mücadele etmeye devam eder. Bu süreç içerisinde karşılaştığı siyasi olaylar bu olayların kendi yaşamına yansımaları, içinde bulunduğu edebî çevre; bu çevre içinde karşılaştığı olumlu ve olumsuz durumlar ve bütün bunların birikiminin ruhunda bıraktığı tortular, Adalet Ağaoğlu'nu kendini yazmaya iten nedenleri oluşturmaktadır" (Tunçok 2021, 148). Hayatının her döneminde kadın olmasından dolayı birçok zorluk yaşamış ve çeşitli engellerle karşılaşmış olan yazar, ataerkill bir toplumsal düzen içinde kadının ancak esir olabileceğini mimler. Kadın olmanın zorluklarıyla henüz küçük yaşlarındayken karşılaşmaya başlar. Daha sonra bütün hayatı boyunca bu zorluklar onu takip edecektir: "Sevgisini göstermemek, evladından uzak durmaya çalışmak sadece romanlardaki annelere ait bir özellik değildir. Babalar da çoğunlukla sevgilerini doğrudan göstermezler. Fiziksel temastan kaçınırlar. *Göç Temizliği* adlı anı-romanda da Adalet'in babası, Adalet'e uzun yıllar boyunca bir kez olsun sarılmaz" (Uzun 2008, 62). "Hayatında bir kez bile kızını öpmeyen babam ansızın bana sarılıyor. Başımı göğsüne çekiyor. Yüzünü saçlarıma daldırıyor. Boğazından bir inilti çıkıyor: "Kızım!" O andan sonra kim bana babasının duyarsızlığından söz etmişse, inanmadım. Hem babalarımız, annelerimiz hem bütün insanımız her zaman böyle bir "Kızım!" diyebilseydi bize gerçek yaşamda bu dile getirilseydi herhalde Yeşilçam filmleri o Yeşilçam filmleri olmazdı. Babam kendisini ne kadar gizlemişti. Yine gizleyecekti... onu ele verdiği andan ötürü ise sanırım kendini bir türlü bağışlayamadı. Eskisinden daha sert görünümlü bir adam oldu çıktı. Zaten "Kızım!" der demez pişman olmuş, beni itip ayağa kalkmış, sert, kesin bir yüz takınıp tiyatro mu konser mi her ne bok püsürse ...- artık oralara gitmeyeceksin diyeceği sanılabiliirdi; oysa başka türlü sürdürüyor, - oralara artık birlikte gideceğiz, benimle gideceksin!" (Ağaoğlu 2000-2002, 61).

Aile

Kendi özyaşam öyküsünü kaleme almış olan yazar, toplumun ailesini nasıl etkilediğini ve bir birey olarak zaman içinde kendisinin ailesinden nasıl etkilendiği üzerinde durur. Eserin önemli bir bölümünü yazarın ailesine yönelik düşünceleri ve yaşanmış olan bazı olaylar oluşturur. Aileden miras kalan ipek kumaş dükkanını işleten baba ailesini koruma içgüdüleriyle hareket ederek geleneklere ve toplumsal normlara bağlı kalır. Çocuklarının mutluluğunu ve onların iyi yerlere gelmelerini istese de hem toplumsal normlardan hem de ailesinden kalan geleneklerden vazgeçemez.

Anneyse evde uzlaşmacı, arabulucu ve dengeleyici görevini üstlenmiştir. Kızını isteklerini ve arzularını gerçek manada anlayan tek kişidir. Fakat babanın otoritesi anneyi çoğu zaman çaresiz bırakır. Kızının mutlu olmasını istese de ona çok fazla yardımcı olamaz. Ağabeylerden biri geçirmiş olduğu bir trafik kazasında ölmüştür. Ayhan tıp eğitimi almak amacıyla İstanbul'a gitmiş fakat daha sonra ticarete atılarak Ankara'nın en önemli işadamlarından biri olmuştur. Baba Güner'in Hukuk Fakültesi'nde okuyup kaymakam olmasını istemiştir. Fakat Güner genç yaşlardan itibaren sanat ve edebiyatla ilgilenmeye başlamıştır. Paris'te eğitim almış ve Türkiye'ye geri döndükten sonra oyunlarda ve filmlerde önemli roller üstlendiği gibi kendi oyunlarını da kaleme almıştır. 1954 yılında Halim Ağaoğlu'yla evlenen Adalet, eşinin karayollarında çalışan bir mühendis olmasından dolayı bütün ülkeyi gezmek durumunda kalır. Bir kız çocuğu ve eş olarak neler yaşandığını ve hislerini detaylıca anlatır. "1940'lı yıllarda tutumluluk esastır. Maddî olarak çok rahat olmayan insanlar, doğal olarak harcamalarını azaltmak için tutumluluğu esas almışlardır. Harcamaların azaltılmasında, sanayinin yeterince gelişmemesinin, ithal malların ekonomiyi dar boğaza sürüklemesinin de etkisi çok büyüktür. Adalet, *Göç Temizliği*'nde o yılları şöyle hatırlar" (Uzun 2008, 251): "Yalnız benim olan ilk kitabım. Okul kitaplarım bile değildi. Abimin ders kitapları bana kalırdı. O zamanlar öyleydi. Her şeyde bir tutumluluk egemendi. Savurganlık ayıp: defterde, kitapta, giyside, yiyecekte, içecekte olduğu gibi, ışıkta, havada, suda, sevgide, sevgisizliklerde, nerede ve düşmanlıklarda. Her şey kısıtlıydı. Yararı bile" (Ağaoğlu 2000-2002, 57).

Adaletsizlik Hayatı boyunca birçok askeri darbe görmüş ve sıkıyönetim yasalarının hakim olduğu bir toplumsal ortamda uzun bir süre yaşamış olan yazar, yaşadığı dönemde şahit olduğu ve maruz kaldığı siyasi, iktisadi, toplumsal ve mesleki adaletsizlikleri de kaleme almıştır. Bir kadın olmasından dolayı yaşadığı toplumda, ailesinde, okulda, üniversitede ve iş hayatında maruz kaldığı adaletsizliklerin yanında siyasi, ekonomik ve toplumsal adaletsizliklere de değinir. Ankara Radyosu'nda yayıncılık ve çeşitli tiyatrolarda oyun yazarlığı ve çevirmenlik yapmış olan Adalet, hükümet yanlısı ya da baskıcı yöneticiler tarafından yönetilmiş olmanın zorluklarına değinir. İktidar yanlısı olmayan kişiler iş bulmakta zorlanır ve çalışanların kaderi de pamuk ipliğine bağlıdır. Siyasi sebeplerden dolayı Adalet Ağaoğlu'nun eserleri ve yaptığı çeviriler sansürlenir. Birçok tanıdığı ve dostu düşüncelerinden dolayı tutuklanıp hüküm giyer. Hem meslek hayatında hem de edebi çevrelerde maruz kaldığı haksızlıklara değinir. Kendisine yönelik yalan ithamlarda bulunan, kendisini yanlış bir şekilde eleştirmiş olan ve kendisine haksızlık ettiğini düşündüğü herkesle hesaplaşır.

Yalnızlık "Dünya işleriyle ne kadar meşgul gözükse de eve dönüş çağrılarını bastırmaya çalışsa da, kardeşini kaybettiği trafik kazası sonrası rüyaları bir süre kendisini rahat bırakmaz. Değişik senaryolarda ama hep acı olan bu rüyalar Ağaoğlu'nun günlük yaşamını da etkilemeye başlar. Bu durum, bilinç dışı ve yaşam alanının sürekli karşılıklı bir işleyiş içerisinde olmasından kaynaklanmaktadır (Eiguer, 2018: 23). Yaşadığı kayıpları, kabulleniş, anlamlandırma ve aşma sürecinde Adalet Ağaoğlu'nun kendine ve yalnızlığına sığındığı gözlemlenir" (Tunçok 2021, 155-156). Annesini, babasını ve iki kardeşini kaybetmiş olan yazar yaşadığı derin üzüntülerden dolayı kendi içine kapanarak yalnızlaşmıştır. Kendi başına gelenler haricinde toplumda da yaşanan adaletsizlikler nedeniyle insanlara olan güvenini yitirir. Eserde yalnızlığı ve içe kapanıklık duygusuyla ilgili şöyle der: "Gerçi hepimiz duygularımızı gizlemeyi öğrenmiştik. Toplumdaki genel öğretisi buydu. Daha doğrusu küçük burjuvalar arasında bu böyleydi. Köylü kadınlar görürdüm, yaşları kadar sevinçleri de anlaktı ve dışavurumluydu. Şimdi çırpınarak, saç baş yolarak ağlarlar, şimdi türkü söyleyip göbek atmaya başlardı. Duyguları, tıpkı çocuklar gibi denetimsiz" (Ağaoğlu 2000-2002, 236).

Arayış "Adalet Ağaoğlu, taşınma sebebiyle giriştiği göç temizliği için o sabah çalışma odasına girdiğinde, taşınmak üzere olduğu Ankara'nın kendi için anlamını ve önemini belirterek başlar. Ankara'nın kendisi için durmuş, oturmuş, biraz toz tutmuş iyi bir çalışma odası olduğundan söz eder (2014: 32). Kendisinde yerleşmiş bulunan mekân algısının sonraları sahip olduğu diğer mekânlarla arasında kurduğu bağ da bu noktada başlamaktadır. (...) Ağaoğlu, belleğinde, kitap aralarında ve çerçevelerde beklettiği mekânları diriltir ve belki de kendisinin dahi unuttuğu anılar bugünün ve dünün kavşağında önemli bir hâle gelir, bir nedensellik bağı oluşturur. Anlatının başında yer verilen bulanık ruh hâli ile anlatının sonunda geçen 3-4 saatlik zaman diliminden sonra verilen berrak ruh hâli, Adalet Ağaoğlu'nun, eve dönüş çağrısını değerlendirerek kısa bir zaman dilimi içerisinde de olsa eve dönüşü gerçekleştirdiğinin ve bu durumun ruhuna iyi geldiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Burada dönülen ev; anılar, canlanan mekânlar, fotoğraflar, dile getirilen kırgınlıklar ve yapılan öz eleştiriler olarak karşımıza çıkmaktadır" (Tunçok 2021, 151).

İtibar Eserde, meslektaşlarını yeterince tanımadığından şikayetçi olsa da Adalet Ağaoğlu, yazarlar arasındaki dayanışmaya değinir. Kendisinin ülke genelinde tanınan önemli bir yazar olmasında birçok meslektaşı başat rol oynamıştır. Döneminin önemli tiyatro yazarları ve oyuncularını onu yeni yazınsal eserler üretmesi konusunda teşvik etmişlerdir. Ancak bunun aksine yazar, kendisine haksızlık eden ve polemik üzerinden prim kazanan yazarların olduğuna da değinir. Yeni Dergi'de yazan Fethi Naci ve Milliyet Sanat Dergisi'nde yazan Oktay Akbal Adalet Ağaoğlu'nun hem şahsiyetine hem de edebi kişiliğine çamur atarlar. Adalet Ağaoğlu onların sataşmalarına ve haksız eleştirilerine hiçbir şekilde anlam veremez. Fakat daha sonra adı geçen yazarların Adalet Ağaoğlu'na sataşarak gelir elde etmeye ve gündemde kalmaya çalıştıkları öğrenilir. Daha önce yayımlattıkları eserler için Adalet Ağaoğlu'ndan hiçbir tebrik mesajı almamış olan yazarlar ona saldırmaya başlamışlardır. Fakat Adalet Ağaoğlu adı geçen yazarlarla samimi değildir ve daha önce hiçbir yazara tebrik mesajı göndermemiştir. Yazarlar arasındaki rekabet, çatışmalar ve itibar edinme çabası Adalet Ağaoğlu tarafından eleştirel bir üslupla eserde anlatılır.

Kişi İncelemesi

Anlatıcı-Yazar (Açık/Duygusal) Adalet Ağaoğlu'nun kendi özyaşam öyküsünü anlattığı eserde benöyküsel anlatıcıyla karşılaşmaktayız. 1929-1980 yılları arasında yaşadıklarını kendi öznel düşünceleri, duyguları ve gözlemleriyle aktaran yazar kendisiyle ve hayatına dahil olup onu etkilemiş herkesle hesaplaşır. Yazar, *Yazarın Sesi, Soluğu* adlı bölümde kendisinden şöyle bahsetmektedir: "İstanbul'da doğmadım, Galatasaray Liseli değilim, Amerikan Kız Koleji'nden de değilim. Selânik'le hiçbir bağımlık yok. Ankara Mülkiyesi'ni bitirmedim, Beşiktaş takımını tutmadım, Gençlerbirliği'yle hiçbir ilişkim olmadı, bir gazeteye kapılanmadım, bir dergide klikçilik etmedim, kooperatiflere girmedim. Doğu'dan da gelmedim. Kürt değilim, Ermeni değilim. Müslüman değilim, Hristiyan değilim; puta da tapmam. Mason derneğiyle ilgim yok, benim sırtımı okşasın diye kimsenin sırtını okşamadım ve erkekler cemiyetinin üyesi bulunmuyorum; takıntılı feministlere de katılmadım. Kadınlar birbirinin tavuğunu hep horoz sanırlar. Horozseverleri hiç sevmedim. Bir yığın yazara uzaktan uzağa tutuldum, onlar da zaten beni tanımaz. Sağa sırtım hep dönük, Marx'a taptım. Ona kızdım ve kimsenin kimseyi ezmeye hakkı olmadığına inandım, kaba güce karşı durdum" (Ağaoğlu 2000-2002, 167). Doğup büyüdüğü evdeki eşyalarını temizlemek isteyen yazar, evden geçmişiyle, yakınlarıyla ve kendisiyle hesaplaşmış bir şekilde ayrılmak ister. Evindeyken kendisini hem ait olduğu yerde hisseder hem de oraya ait olmadığını düşünür. Yazarda oluşan eve dönüş algısı kendi cümleleriyle eser boyunca işlenir.

Kaygılı Çocukluğunu ve gençlik yıllarını geçirdiği evdeki eşyaları temizlemek isteyen yazar, onlardan ayrılamamak konusunda kaygılıdır: "Odadan evin öteki bölümlerine doğru taşarak yatak altlarına dek her köşeye yürümüş kitaplarda da bir seçme yapabilirsem ne iyi olurdu! Ama artık buna zaman yok. Yarın, umduğumuz ölçüde de sabır göstermiyor bize. İnsan, "Daha zaman var, daha zaman var..." derken, bir de bakıyor, şimdiden yarın olmuş bile!" (Ağaoğlu 2000-2002, 4).

Düşünceli Evde karşılaşmış olduğu manzara ve karşısına çıkan eşyalar onu derin düşüncelere sevk eder: "Dostluklarıyla düşmanlıkları birbirine karışmış mektuplar... Çok uzaktan bana yakın olan okurlar, çok yakinken bana uzak düşenler, benim kendilerine uzak düştüklerim... Sövmekte cömert, övmekte cimri davrananlar... Hâlâ süregiden güzellikler, kitap, mektup aralarına sıkıştırılmış kuru çiçekler, her anlama gelebilen yanardöner tavuskuşu tüyleri, yalın bir merhaba, tomar tomar başsağlığı telgrafları, en çok onlar. Altı yılda ardarda, en yakından dört yitik için..." (Ağaoğlu 2000-2002, 4).

Dürüst Ciddi derecede varoluşsal bunalımlar yaşasa da aslında yaşamak istediğini ve yaşadığı yerlerin de yok olmasını istemediğini kabul eder: "Ona ve bitişindeki küçük yapıya baka baka, yıllar sonra buraya "*Yan Kapı*" adlı bir hikâye yakıştırdığımı anımsıyorum. *Yazsonu*'nda söyledim ya da romanın Nevin'ine söyledim: "İnsan yokolmak istemiyor. İnsan, yaşadığı yerlerin de yokolmasını istemiyor" (Ağaoğlu 2000-2002, 7).

Kararlı Çocukluğunun geçtiği ve birçok hatırasının saklı olduğu odasını temizlemekte kararlıdır: "Her birisinin fotoğrafı çekmecelerden çıkıp raflarda, kitapların önündeki boşluklarda yer alıyordu. Fotoğraflarının sayısı, böyle böyle, neredeyse, kentte birlikte pek çok şey yaşadığımız yakınların, dostların sayısını aştı. Bu durum, iki dudak arasından kolayca çıkıveren iki yalın sözcüğe ne kadar sinsi, alaycı gülüyor bu söze: Yaşam sürüyor! Evet sürüyor, öyle, sürüyor!.. Yüklerin çoğunu geride bırakmalı. Kalanları iyi paket etmeli evet; şöyle, bir deftere, bir albüme sığabilecek kadar" (Ağaoğlu 2000-2002, 9).

Bilge Ülkesine sanatsal ve düşünsel olarak katkı sağlamak ister ve bunun için çalışır: “Eğitim, kültür farklılıkları çok, düzeyi de yüksek olmayan toplumlarda, yazarın, sanatçının uğrayacağı değişikliğin, görünüm ve görüntüleri aslından iyice uzaklaştıran bir değiştirme, bir çarpıtma olacağı gerçeği, bunun sancısı var. Aslında bu, bir sancıyı getirmeyebilirdi. İzleyicimizin çoğunluğunun, Türk roman ve hikâye yazarını kendi ışığından geçirerek değiştirmesi, bu yeniden üretim, genel anlamda daha üst düzeyli, yaratıcıyı da aşan bir noktaya ulaşabilirdi” (Ağaoğlu 2000-2002, 14).

Açık Kendini inşa etmek konusunda oldukça kararlı ve cesur adımlar atar: “Bana dürüst, özverili, çalışkan, mutlak çalışkan olmam öğretilmişti, ama yanısıra uysal, silik, sessiz olmam da öğretilmişti. İlkokuldan sonra eve kapatılmak istenmişim. Açlık grevlerimizle, evden kaçma, ‘Ucunda ölüm yok ya!’ gibisinden gözüpeliklerimle, kuşkusuz okula gitmenin, bir işe girmenin ahlâksızlık olmadığını kanıtlamak üzere de fakültelyi bile bitirmiştim. (...)” (Ağaoğlu 2000-2002, 20).

Eleştirel Ataerkil toplumsal düzenin normlarını eleştirir: “Annemin annesi, yüzünü hiç görmediğim büyükannem de, teyzelerim de, başka anneler, halalar, teyzeler, büyükanneler de... Erkeklerimiz dış hayattan daha iyi haberli olsunlar, pencereden bakıp kalmasınlar, alanlarda, sokaklarda, içkiyelerinde ufukları genişlesin diye biz, onlar için, günün on altı saati dininip duruyorduk” (Ağaoğlu 2000-2002, 22).

Girişken “Savurganlık yapıp: Defterde, kitapta, giyside, yiyecekte, içecekte olduğu gibi, ışıkta, havada, suda, sevgide, sevgisizliklerde, neşede ve düşmanlıklarda. Her şey kısıtlıydı. Yaratı bile... Anneme, babama karşı söylediğim tek ve en büyük yalan şuydu: Her eğitim yılı başı, bize dört okul defteri gerekiyorsa, ben altı okul defteri gerektiğini söyledim. Sık sık da yitirmiş olurdum defterlerimi. Yalnızca annem anlardı. Hiç yüzlemezdi” (Ağaoğlu 2000-2002, 38).

Fatma İneyet (Açık/Mantıklı) Yazarın nüfus kağıdında yazılı olan gerçek adı Fatma İneyet’tir. Fakat yazar bu gerçeği ancak üniversite yıllarında öğrenir. Kendisini doğurtan ebe tarafından kulağına fısıldanmış ve babası tarafından bu isim verilmiş olsa da Adalet Ağaoğlu Fatma İneyet adını hayatı boyunca hiç kullanmamıştır. Anlatıdaki Fatma İneyet gerçek bir kişi ya da karakter değildir. Tamamen yazarın zihninde yaşayan bir tür üst benlik görevi görmektedir. “Anlatıda Ağaoğlu’nun kendiyi yüzleşemediği durumlarda mikrofonu uzattığı Fatma İneyet aslında kendisi için sonsuz ve sadık bir dost olmuştur” (Tunçok 2021, 154). “Fatma İneyet, *Göç Temizliği*’nde sansür ve baskı ortamında ortaya çıkan cesur bir ses gibi işlev görür. Bazen de yazarın aldığı önyargılı eleştiriler karşısında beliren, bu eleştirilerin sığılğını vurgulayan bir alt benlik gibidir. Örneğin 27 Mayıs sonrasında TRT’de görev yaparken “memur olmayı öğrenemediği”, “taktik bilmediği” için uyarır Fatma İneyet yazarı (s.160-161). Tabii bu uyarılar Adalet’e değil, memur zihniyetine yönelik bir eleştiridir. Fatma İneyet, baskı ve sansür ortamında Adalet üzerinden aydın davranışlarını değerlendiren bir üst ses gibi de ortaya çıkar. (...) Fatma İneyet, yazar belirli bir kalıp yargı, belirli bir ezber üzerinden konuşacak gibi olduğunda bunu onun yüzüne vuran fütursuz bir alt benliktir.. Fatma İneyet kimi zaman da yazarın üslubuna müdahale eder, (...) Bazen de sadece Adalet’i değil onunla birlikte bir aydın yazar kuşağını da eleştirir. Ancak bu, çatik kaşlı bir eleştiriden ziyade “kikirdeyerek” yapılan bir eleştiridir. Savunmaya geçmek yerine soru sorduran, düşündürten bir eleştiri (...)” (Sönmez 2021, 86-87).

Dürüst Fatma İneyet, yazarın kendini kandırmaya çalıştığı ya da vicdan azabı çektiği zamanlarda üst benlik olarak ortaya çıkar: “Kolumu biri dürtüyor. O biri kıs kıs gülüyor: Karşı komşunun, pencereden bile bakmasına izin verilmeyen oğlunu unutuyorsun! Yine Fatma İneyet. Biraz beri dursa, ne kadar iyi olacak. Bana daha çok zaman yitirtiyor” (Ağaoğlu 2000-2002, 20).

Mantıklı Adalet’i üzecek ve ona zarar verecek olan şeyleri bilen Fatma Adalet’e yanlış şeyler yapmaması konusunda yardımcı olur: “Şu defterleri fazla karıştırmasan Adalet! Atılacakların arasına atıp geçsen!.. Fatma İneyet’e kulak tıkayıp defterleri karıştırıyorum. Hem de çok daha eskilerini. – Demek bu sabah, o ata bakmaya Fatma İneyet de yüreklenecemiş...” (Ağaoğlu 2000-2002, 34).

Uzlaşmacı Zaman zaman Adalet’in düşüncelerine katılır ve yapmaya niyetlendiği icraatlara destek verir: “Sen o romanda Aysel’i ve yaşlılarını değil, asıl Salim Efendileri yazmalıydın! Teşekkür ederim Fatma İneyet. Bir gün belki düşünürüm” (Ağaoğlu 2000-2002, 85).

Umursayan Adalet’e zarar gelmesini istemez ve bu doğrultuda ona uyarılarda bulunur: Herkes de, TİP’e oy gelmesinden senin kadar hoşnuttur sanıyorsun. Her saat başı, “Yaşasın, yaşasın!” diye el çırpıp çığlık atman yetmedi, sabaha doğru, Genel Müdür Adnan Öztrak’ın seni çağırıp, “Nasıl

gidiyor?" sorusunu, bu soruyu sana neden sorduğunu bile düşünmeksizin, İyi iyi, TİP Meclis'e girecek!" diye coşkudan eteklerin uçuşarak yanıtlayışın hele!" (Ağaoğlu 2000-2002, 113).

Yol Gösterici Adalet'in düşünsel ve duygusal olarak tıkanıdığı zamanlarda ona yol gösterir ve onun moral tazelenmesini sağlar: "Kötü mü? Her değişimde, kaybedilmiş kişiler kadar, kazanılmış kişiler de olur, diye kıkırdıyor Fatma İnyet. Yarım saattir, durmadan damarıma basıyor. Benim, ayıklanacakları ayıklamamı güçleştiriyor. Bari, değişimin gerçek bir değişim olduğuna inanabilseydim..." (Ağaoğlu 2000-2002, 121).

Cesur Adalet'e duymak istemediği şeyleri söyleyecek kadar cesurdur: "Bitkinlikle kırık koltuklardan birine çökmüştüm. Fatma İnyet, üstüne oturmuşum gibi, ortalığa fırlıyor: Morukladın! Düşman düşman bakıyorum ona. Hiç aldırıyor. Gülüyor: Moruklayan herkes eski defterleri karıştırır, hem de defterlerin içinden en önemsiz şeyleri bulur çıkarır. Dostoyevski'yi düşünüyordum. Bu mu önemsiz? Hayır, onu düşünüyormuş gibi yapıyormuşum. Bozuluyorum. Bakışlarımı boşluğa çeviriyorum" (Ağaoğlu 2000-2002, 174).

Sakin Söylemesi oldukça zor olan şeyleri bile Adalet'e söyleyebilecek kadar sakindir: "Fatma İnyet, yampiri yampiri gülüyor: Sakın, birtakım eleştirilerine özel kırgınlığın neden olmasın? Oktay Akbal, tam banteline, en duyarlı noktana dokundu değil mi?" (Ağaoğlu 2000-2002, 203).

Dostane Çoğu zaman Adalet'in yüzüne acı gerçekleri hiç çekinmeden vursa da oldukça güvenilir ve sadıktır: "Sen ne yaptın? Kendin de susmadın mı? Mektup çekmecesini yere boşaltırken, bütün vıdıvıdılarına karşın, Fatma İnyet'siz yapamayacağımı düşünüyorum. Başımdaki en püsküllü belâ o, ama yere boşalttığım mektuplardan birkaçını kapıp bir köşeye ayıran da yine o" (Ağaoğlu 2000-2002, 240).

Baba (Kapalı/Duygusal) Adalet Ağaoğlu'nun "Toplumsal yargılarla karşılaşması baba dolayımı ile yaşanır. Otorite figürü olarak baba namusun bekçisi ve yargıcı olarak konumlanır. Evlenme teklifini reddettiği erkek arkadaşının "Kelebek Kız'ının [bedensel] dokunulmazlığının kendisi tarafından çoktan ortadan kaldırıldığını" söylemesiyle baba ile kızı arasında çıkan kriz, kızın kendisine 'dokunulmadığını' söylemesiyle sonlanır (s.94). Baba, kızının net açıklaması karşısında hıçkırıklara boğulur ve hayatında bir kere bile öpmediği kızına sarılır. Ancak baba-kız ilişkisinde bir dönüşüm yaşanmaz, baba aynı "bekçi ve yargıç" konumunu sürdürür (...)" (Sönmez 2021, 89). "Erkek olmak Sâlim Bey için, evin geçimini sağlamak ve ailesindeki kadınlara (eşine ve kızlarına) sahip çıkmaktan ibarettir. Bu klasik baba rolü, yazarın romanlarının birçoğundaki babalar için de aynen geçerlidir. Adalet Ağaoğlu, anı roman şeklinde yazdığı *Göç Temizliği*'nde de kendi babası için aynı rolü biçmiştir, daha doğrusu babası bu klasik rolü çok benimsemiştir. Diğer görevler onun için fazla ve gereksizdir" (Uzun 2008, 36). Baba figüründe olduğu gibi ailenin diğer üyeleri de Adalet'in karakterinin ve bilincinin oluşmasında oldukça önemlidir. "Kızını kıstıran kültürün uygulayıcısı olarak "Anne" ile kızının paralellliğini, yazdığı tiyatro oyunu olan "Evcilik Oyunu"nu annesi ile izlerken fark eder: "Oysa, bu oyunu yazarken onu ne kadar düşündüm. Kendi tutsaklıklarımı değil, onu. Oyundaki anne olarak değil, oyundaki kız olarak, onu. Ama ne fark eder? Anne de bir zamanlar aynı kızdı." (s.116) (Sönmez 2021, 90).

Gelenekçi Kızını geleneklere uygun bir şekilde yetiştirmek isteyen baba onun tiyatrocunun olmasını istemez: "Babam, yitirilmiş –elden kaçırılmış– bir kız evlâda karşı duyduğu öfkeyle, "Çekil! Gözlerim senin tiyatrocunun olduğunu bari görmesin!.." demişti. Böylece, atmak istediğim ve giderek attığım her adımda birini üzmüş, birini kırmıştım" (Ağaoğlu 2000-2002, 20-21).

Tutucu Kızının okumasına ve tiyatro yapmasına engel olarak annesine ev işlerinde yardımcı olmasını ister: "Böyle özürleri vardı. Herhalde ben de salt, böyle bir özürüm olsun diye okula gitmek istedim. Çünkü evde kimse bana okumanın, kitaplardan da öğrenmenin iyi bir şey olduğunu söylemedi. Okula gitmenin, ders çalışmanın tek somut yararı, o zamanlar görebildiğim kadarıyla insanı o sıkıcı evişlerinden kurtarmasıydı" (Ağaoğlu 2000-2002, 22).

Baskıcı Kızını kontrol altında tutabilmek için onu sürekli gözetler: "Geceyarısından sonraki saatlerde birkaç kez ya abim ya babam tarafından 'basıldım'. Genelevde baskına uğramışlık halini yıllarboyu kimbilir kaç kez yaşadım" (Ağaoğlu 2000-2002, 23).

Kaba Babanın yetiştirdiği çocuklardan biri olarak erkek kardeşi Adalet'e oldukça kaba davranır: "Abim, defteri sallayıp duruyor, bununla yetinmiyor, "Bak baba, kızın şimdi de seni öldürmüş!"

diye haykırıyor. –Liseyi bitirdikten sonra onun İstanbul'a, Tıp Fakültesi'ne gidişine ne kadar sevinmişim! Altı yıl, diyorlardı, altı yıl orada kalacak, yalnız yaz tatillerinde gelecek, bir ay falan... İşte o yaz tatillerinden biri..." (Ağaoğlu 2000-2002, 50).

Duyarsız Kızının isteklerine, beklentilerine ve özlemlerine karşı oldukça duyarsızdır. Kızını anlamaya çalışmaz ve kendi bildiği basmakalıp kuralları çocuklarına dayatır: "Öyleyken ben, romanımda böyle bir babayı öldürmüştüm, çünkü, babası tarafından desteklenmeyen bir gencin toplum içinde ne olacağını anlamak istemişim. Belleğimin derinliklerinde böyle bir hayatı çok kısa bir süre yaşamışlığım duygusu var. Doğru ya, yaşamıştım" (Ağaoğlu 2000-2002, 51).

Öfkeli İsteklerine karşı gelinmesi durumunda oldukça öfkelenir: "Babam, belki de elinden bir cinayet çıkmasın diye, ona kapıyı açan benim önümden hiç yüzüme bakmadan, kendine beni yokmuşum saydırarak geçiyor, girip içeri doğru yürüyor. Annemle dosdoğru yatakodalarına kapanıyorlar. Isıtılmış, ocağın üstünde hazır babamızı bekleyen dolma soğuyor, soğutulup masaya konmuş su ılıyor. İçerde fısıltılar, babamın zaman zaman öfkeyle patlayan sesi ise sürüyor. Bir başka köşesi de, iki erkek kardeşimin çocuk dergilerini okuyormuş gibi yaparak üstüne yarı uzandıkları somya" (Ağaoğlu 2000-2002, 58).

Vicdanlı "Hayatında bir kez bile kızını öpmeyen babam ansızın bana sarılıyor. Başımı göğsüne çekiyor. Yüzünü saçlarıma daldırıyor. Boğazından bir inilti çıkıyor: "Kızım!" O andan sonra kim bana babasının duyarsızlığından söz etmişse, inanmadım. Hem babalarımız, annelerimiz hem bütün insanımız her zaman böyle bir "Kızım!" diyebilseydi bize gerçek yaşamda bu dile getirilseydi herhalde Yeşilçam filmleri o Yeşilçam filmleri olmazdı. Babam kendisini ne kadar gizlemişti. Yine gizleyecekti... onu ele verdiği andan ötürü ise sanırım kendini bir türlü bağışlayamadı. Eskisinden daha sert görünümlü bir adam oldu çıktı. Zaten "Kızım!" der demez pişman olmuş, beni itip ayağa kalkmış, sert, kesin bir yüz takınıp tiyatro mu konser mi her ne bok püsürse ...- artık oralara gitmeyeceksin diyeceği sanılabiliirdi; oysa başka türlü sürdürüyor, - oralara artık birlikte gideceğiz, benimle gideceksin!" (Ağaoğlu 2000-2002, 77).

Sıcakkanlı Küçük kızının en büyük arzusu olan yazı makinesini bütün olumsuz eğilimlerine rağmen satın alır. Kızının mutlu olduğunu görmek ister: "Üçüncü dükkânın önündeyiz. Orada, camın gerisinde daha bol çeşit var. Babamın kalın camlı gözlükleri gözünde. Bakıyor, bakıyor, ama bir şey anlayabildiği söylenemez. Herhalde salt fiyatlarına bakıyor. Sesini işittim sonra. Bir homurdanmaydı: "Bak bakalım, hangisini beğeneceksen..." (Ağaoğlu 2000-2002, 82).

Kaynakça

Ağaoğlu, Adalet. *Göç Temizliği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000-2002.

Sönmez, Ayten. «*Adalet Ağaoğlu'nun Göç Temizliği: "Kendini Yazmak" ve Fatma İnyet'le Karşılaşmalar.*» Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar, no. 42 (2021): 84-93.

Tunçok, Güzel Zeynep. «*Adalet Ağaoğlu'nun Göç Temizliği Adlı Anı-Romanında "Ev/Eve Dönüş" Algısı.*» Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Nisan 2021: 143-161.

Uzun, Diler. *Adalet Ağaoğlu'nun Romanlarında Sosyal Meseleler*. Yüksek Lisans Tezi, Yeni Türk Edebiyatı, İstanbul Üniversitesi, İstanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.